

โคปีและพระชายาของพระกฤษณะในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10
: ความสำคัญ ความเหมือน และความต่าง ในฐานะตัวแทนแห่งภักติ

THE GOPIS AND KRISHNA'S CONSORTS IN THE BHAGAVATA PURANA, CANTO 10:
SIGNIFICANCE, SIMILARITIES, AND DIFFERENCES AS EMBODIMENTS OF BHAKTI

สุปริชญา จับใจ¹, ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ²

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร^{1,2}

Supreechaya Chabchai¹, Asst. Prof. Dr Sombat Mangmeesuksiri²

Faculty of Archaeology, Silpakorn University^{1,2}

Corresponding Author E-mail: supreechayach@hotmail.com¹, sombat69@hotmail.com,²

(Received : August 17, 2025; Edit : August 26, 2025; accepted : August 27, 2025)

บทคัดย่อ

ในบรรดาลีลาอันหลากหลายที่ปรากฏในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมธุรส (รสแห่งความรักอันสูงส่ง) นับว่ามีความโดดเด่นอย่างยิ่ง โดยมีสตรีสองกลุ่มหลักที่เป็นศูนย์กลางของรสนี้ คือ เหล่านางโคปี แห่งวณทาวนะ และอักษุภรรยาหรือพระชายาเอกทั้งแปดพระองค์แห่งทวารกา บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา บทบาท ความสำคัญ พลวัตความสัมพันธ์กับพระกฤษณะ และนัยยะทางปรัชญาของสตรีทั้งสองกลุ่มนี้ โดยการศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างตามที่ปรากฏในบริบทของภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 เป็นหลักฐานทางปรัชญาอันสำคัญที่สุดซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องราวเหล่านี้คือแนวคิดเรื่องภักติ หรือความรักความภักดีอย่างอุทิศถวายต่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งได้รับการนำเสนอว่าเป็นหนทางอันสูงสุดสู่ความสุขและการหลุดพ้น การปรากฏตัวของทั้งโคปีและอักษุภรรยาในภาคตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10 มีนัยยะสำคัญทางปรัชญาอย่างยิ่ง ทั้งสองกลุ่มร่วมกันแสดงให้เห็นถึงความรักอันศักดิ์สิทธิ์และรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายซึ่งดวงวิญญาณสามารถมีต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดหรือพระกฤษณะ พวกนางเป็นตัวแทนของรสและระดับความเข้มข้นของภักติที่แตกต่างกัน เรื่องราวของพวกนางยังเผยให้เห็นถึงความสมบูรณ์พร้อมของพระกฤษณะ ผู้ทรงสามารถดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ตั้งแต่ความใกล้ชิดสนิทสนมอย่างลึกซึ้งและท้าทายจนกับนางโคปี ไปจนถึงความสัมพันธ์ที่ผานเข้ากับสังคมและขนบธรรมเนียมกับอักษุภรรยา สิ่งนี้สะท้อนบทบาทของพระองค์ทั้งในฐานะสุดยอดของความรักและสุดยอดของผู้บำเพ็ญธรรมะและหัวใจของเหล่าสาวก

คำสำคัญ: กฤษณะ, ศาสนาฮินดู, ปุราณะ, ปรัชญา, วรรณคดีสันสกฤต

Abstract

Among the diverse lilas (divine plays) depicted in Bhagavata Purana Canto 10, the narratives related to Madhurya Rasa (the flavor of erotic love) are particularly prominent. Two primary groups of women are central to this Rasa: the Gopis of Vrindavana and the Ashtabharya (the eight principal queens of Dvaraka). This article presents a qualitative research study that employs content analysis to examine the roles, significance, and dynamics of their relationships with Lord Krishna, as well as the philosophical implications of these two groups of women. This is achieved through a comparative interpretation of their similarities and differences, primarily presented within the context of Canto 10 of the Bhagavata Purana. The most crucial philosophical foundation of Hinduism interwoven into these narratives is the concept of Bhakti, or selfless, devotional love for God, which is presented as the supreme path to bliss and liberation. The presence of both the Gopis and the Ashtabharya in Canto 10 of the Bhagavata Purana has profound philosophical significance. Together, they illustrate the divine love and the diverse forms of relationship that a soul can have with the Supreme Being, Lord Krishna. They represent different Rasas and varying degrees of intensity of Bhakti. Their stories also reveal the comprehensive nature of Lord Krishna, who is capable of sustaining multiple relationships—from the deeply intimate and unconventional one with the Gopis to the socially integrated and conventional one with the Ashtabharya. This reflects His role as both the supreme lover and the ultimate upholder of Dharma and the hearts of His devotees.

Keywords: Krishna, Hinduism, Puranas, Philosophy, Sanskrit Literature

บทนำ

คัมภีร์ “ภาควตปุราณะ” เป็นคัมภีร์ปุราณะในไวษณพนิกาย โดยถือว่าฤ็ษียาส (vyāsa) เป็นผู้แต่งคัมภีร์ปุราณะทั้ง 18 คัมภีร์ ในภาควตปุราณะมีบทสนทนาระหว่างฤ็ษินารท (nārada) และฤ็ษียาสที่สนทนากันเรื่องปรัชญาชีวิตและความหลุดพ้น พรรณนาความรู้สึกรักของฤ็ษียาสว่าแม้จะเขียนคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์มหาภารตะแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่อาจถึงความหลุดพ้นและความสงบได้ และคิดว่าตนเองอาจจะยังทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ ฤ็ษียาสมีความกังวลว่าวาสตรและศุทรวรรณ รวมถึงคนที่ตกจากวรรณะสูงทั้งหลายยังไม่มีโอกาสได้รับความรู้ที่จะไปสู่ความหลุดพ้นได้ ฤ็ษินารทจึงได้ให้แรงบันดาลใจเกี่ยวกับ เรื่องราวของพระหริหรือพระกฤษณะ ซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุ ชี้ให้เห็นว่าบุคคลธรรมดาที่มีศรัทธาและมีความภักดีต่อพระเป็นเจ้าอย่างสูงสุดก็สามารถบรรลุโมกษได้ คำพูดของฤ็ษินารทได้ทำให้ฤ็ษียาสตกลงที่จะเขียนคัมภีร์ภาควตปุราณะที่แสดงเนื้อหาเรื่องภักติ (bhakti) ต่อพระเป็นเจ้าหรือพระวิษณุ เพื่อจะได้หลุดพ้นจากบาปทั้งปวงและบรรลุโมกษ (Tagare, 1976: 55 - 62) เชื่อกันว่าหลังจากที่ได้เขียนมหากาพย์มหาภารตะแล้ว ฤ็ษียาสได้แรงบันดาลใจจากเรื่องพระกฤษณะ จึงได้แต่งคัมภีร์ภาควตปุราณะและกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของลัทธิกฤษณะภักติมาจนถึงปัจจุบัน (จิราพร โชติเยียรวงค์, 2547: 184) ภาควตปุราณะหรือศรีมัทภากวตัม (Śrīmad Bhāgavatam) ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในมหาปุราณะที่สำคัญที่สุด โดยมีเนื้อหาหลักมุ่งเน้นไปที่ “ภักติ” (bhakti) หรือความรักความศรัทธาต่อพระวิษณุและอวตารปางต่าง ๆ ของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระกฤษณะ จากข้อความใน ภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 1 อธิบายที่ 1 โศลกที่ 2 กล่าวว่า

ธมมะ โปรชฌิตโกตโวจิตร ปรมโ นิมิตตสรณำ สตา

เวทย์ วาสตวตต วสตุ คิวทำ ตาปตโรยมนุลนมา ฯ

ศรัทษฏภาควต มหามุนิกฤเต กิ วา ปไรริศวะระ

สทโย หฤททวรุชยเตตฺร กฤติเก ศุศฺรฐฐิสตตคฺษณาด ๓ 2 ๓

คำแปล “ธรรมะในที่นี้ (ในภาควตปุราณะ) นั้นคือธรรมะสูงสุดที่ปราศจากการหลอกลวง (หรือวัตถุประสงค์แอบแฝง) สำหรับผู้บริสุทธิ์และปราศจากความริษยา (นั่นคือ) ความจริงแท้ที่พึงรู้แจ้ง ซึ่งประทานความสุขและกำจัดความทุกข์สามประการ ในภาควตนี้ ซึ่งประพันธ์โดยมหาฤ็ษี (วยาสะ) จะมีสิ่งใดเล่าที่สูงส่งกว่านี้? พระเป็นเจ้า (อิศวระ) จะสถิตอยู่ในหัวใจของผู้มีบุญที่ตั้งใจฟัง (เรื่องราวนี้) ในทันที”

และจากภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 1 อธิบายที่ 2 โศลกที่ 6 กล่าวว่า

ส ไว ปุสำ ปโร ธฺรโม ยโต ภฤติโรกฺษเซ ฯ

อไหญทกฺยปรตติหา ยยาตมา สุปรสึทติ ๓ 6 ๓

คำแปล “หน้าที่อันสูงสุด สำหรับมนุษยชาติทั้งหมดคือการที่มนุษย์สามารถบรรลุถึงการรับใช้พระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความรัก การรับใช้เช่นนี้จะต้องไม่มีแรงจูงใจและไม่ถูกรบกวนเพื่อสนองความต้องการของตนเองอย่างสมบูรณ์”

คัมภีร์นี้ถือเป็นปุราณะที่เน้นถึงความสำคัญของภักติมากที่สุดเล่มหนึ่ง ภาควตปุราณะนำเสนอรูปแบบของ “ธรรมะ” (dharma) ที่ซึ่งภักติจะนำไปสู่ความรู้แจ้งในตนเอง, การหลุดพ้น (โมกษะ) และความสุขอันเป็นทิพย์ นอกจากนี้ภาควตปุราณะ ยังได้รับการยกย่องว่าเป็น “คลังความรู้พระเวทที่สมบูรณ์และเชื่อถือได้ที่สุด” ครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ ตั้งแต่ธรรมชาติของอาตมันไปจนถึงต้นกำเนิดของจักรวาล (Bryant, 2017 : xviii - xxiv) คัมภีร์ภาควตปุราณะมีอิทธิพลต่อระบบสังคมของชาวอินเดียทั้งทางด้านการคิดและการดำรงชีวิต Winternitz ได้กล่าวถึงความสำคัญของภาควตปุราณะไว้ว่า “ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์เพียงเล่มเดียวที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานประพันธ์ยอดเยี่ยมที่มีเนื้อหาผสมผสานกลมกลืนกันอย่างมีเอกภาพมากกว่าคัมภีร์ปุราณะเล่มอื่น ๆ และมีคุณค่าสมควรที่จะได้รับการชื่นชมทั้งในแง่เนื้อหา ภาษา และฉันทลักษณ์” (Winternitz, 1933: 531 - 532) ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์ที่ดีที่สุดในบรรดาคัมภีร์ปุราณะทั้งหลาย เป็นงานประพันธ์ชิ้นเอกของฤ็ษียาสที่ผสมผสานเนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญา อภิปรัชญา และความงามทางกวีนิพนธ์ การเลือกใช้ถ้อยคำ กลวิธีการแต่งกวีทำได้อย่างดีเลิศ (จิราพร โชติเยียรวงค์, 2547: 185)

ภาควตปุราณะ สกัณฑ์ที่ 10 ซึ่งมักได้รับการขนานนามว่า “ปรมัตถประโยชน์” (The Summum Bonum) คิดเป็น

สัดส่วนประมาณหนึ่งในสี่ของเนื้อหาทั้งหมดในภาคตปุราณะ จำนวนเกือบ 4,000 โศลก จากทั้งหมด 18,000 โศลก ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างยิ่งของสัณษะนี้ เนื้อหาส่วนนี้อธิบายเกี่ยวกับการเล่าเรื่องราวชีวิตและลีลาของพระกฤษณะเป็นหลัก สัณษะนี้ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของพระกฤษณะไว้อย่างครอบคลุมที่สุด โดยพรรณนาถึงพระองค์ในทุกช่วงวัยและทุกสภาวะของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ล้วนเปี่ยมไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง อภยะ จรณารวินทะ ภักติเวทนานตะ สวามี ปรภุพาตะ ได้กล่าวถึงสัณษะที่ 10 ว่าเป็นดัง “พระพักตร์อันงดงามของพระกฤษณะ” (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2012) ซึ่งสะท้อนถึงธรรมชาติอันน่าดึงดูดใจและเป็นสาระสำคัญของสัณษะนี้ เรื่องเล่าต่าง ๆ ในสัณษะที่ 10 จึงไม่ได้เป็นเพียงชีวประวัติเท่านั้นแต่เป็นส่วนสำคัญในการเสริมความเข้าใจและอธิบายเรื่องภักติ

ลัทธิภักติ (Bhakti Movement) คือขบวนการทางศาสนาและจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นในอินเดีย เน้นการบูชาพระเจ้าและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่อพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง โดยไม่เน้นพิธีกรรมที่ซับซ้อนหรือกฎเกณฑ์ทางศาสนามากมาย เนื้อหาของลัทธิภักติมุ่งเน้นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตวิญญาณระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า ซึ่งถือเป็นการแสวงหาทางแห่งความรอดผ่านความรัก ความซื่อสัตย์ และการบูชาพระเจ้าอย่างเต็มใจ ลัทธิภักติมักจะเน้นการบูชาพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เช่น พระกฤษณะ พระราม พระวิष्ณุ หรือพระศิวะ ขึ้นอยู่กับภูมิภาคและความเชื่อของแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ ยังมีลัทธิภักติที่บูชาพระแม่ทุรคา พระแม่ลักษมี หรือเทพเจ้าในรูปแบบของศักติ (Britannica, 2015) ลัทธินี้ส่งเสริมความเท่าเทียมและการเข้าถึงพระเป็นเจ้าของทุกคนชั้นและสถานะในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคนวรรณะใดหรือเพศใด ต่อต้านระบบวรรณะและแนวคิดทางศาสนาที่มีการแบ่งแยกชนชั้น จุดเด่นของลัทธิภักติ คือ ความศรัทธาส่วนบุคคล เน้นการบูชาพระเจ้าด้วยความรักและอารมณ์ทางจิตใจ สวากเข้าถึงพระเจ้าได้ง่าย ลดความซับซ้อนของพิธีกรรม เน้นความเชื่อว่าทุกคนสามารถบรรลุการเชื่อมต่อกับพระเจ้าได้โดยตรง ดังนั้น การศึกษาเรื่องภักติผ่านบทบาทของสตรี 2 กลุ่มที่ถือว่าเป็นผู้ภักติต่อพระกฤษณะมากที่สุดในฐานะภรรยาและคู่รัก จึงทำให้เข้าใจแนวคิดเรื่องภักติและเข้าถึงหลักคำสอนในศาสนาฮินดูได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่าง สวากียรส และ ปรกียรส จึงเป็นกุญแจสำคัญในการวิเคราะห์บทบาทของเหล่าอัษฎภรรยาและนางโคปีในฐานะตัวแทนแห่งภักติที่แตกต่างกันซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นที่บทความนี้มุ่งจะสำรวจ

ปรกียรสและสวากียรสในไวยาณพนิกาย

ความเข้าใจเรื่องรส (rasa) เป็นหัวใจสำคัญของสุนทรียศาสตร์อินเดียโบราณ ฝ่ายไวยาณพได้นำมาปรับใช้เพื่ออธิบายความศรัทธาอันหลากหลายระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของความรักแบบคู่รัก ซึ่งแบ่งออกเป็นสองประเภทหลักคือ สวากียรส (svakīyārasa) และปรกียรส (parakīyārasa) การทำความเข้าใจความแตกต่างและความสำคัญของรสทั้งสองนี้ เป็นกุญแจสำคัญในการเข้าถึงความซับซ้อนและความลึกซึ้งของปรัชญาฝ่ายไวยาณพ โดยเฉพาะในฝ่ายเคาฑีเยไวยาณพ (Gauḍīya Vaiṣṇavism) แนวคิดเรื่อง “รส” (rasa) ซึ่งแปลตามตัวอักษรได้ว่า “แก่นแท้” หรือ “รส” เป็นสุนทรียศาสตร์แขนงหนึ่งของอินเดียที่ใช้อธิบายความงามของศิลปะ เช่น รูปภาพ วรรณกรรม หรือดนตรี ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่อาจบรรยายได้ในจิตใจผู้อ่านหรือผู้ชม หมายถึงรสทางอารมณ์หรือแก่นแท้ที่ผู้เขียนหรือผู้แสดงสร้างขึ้นในผลงาน และผู้ที่มี “หัวใจ” (sahṛdaya) หรือผู้ที่สามารถเชื่อมโยงกับผลงานด้วยอารมณ์ จะเป็นผู้ลิ้มรสนั้น (แสง มนวิฑูร, 2541: 274 – 407)

ทฤษฎีนี้มีลักษณะเฉพาะ อธิบายที่ 6 ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับศิลปะจากศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ที่เชื่อกันว่ารจนนาโดยภรตมุนี (Bharata Muni) ตามทฤษฎีของนาฏยศาสตร์ ความบันเทิงเป็นผลที่ต้องการของศิลปะการแสดงแต่ไม่ใช่เป้าหมายหลัก เป้าหมายหลักคือการกระตุ้นประสบการณ์ทางสุนทรียะ การปรับใช้ทฤษฎีในลัทธิภักติของไวยาณพนิกายนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยรสต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้แทนประเภทของความสัมพันธ์เชิงความรักและศรัทธาที่มนุษย์สามารถมีต่อพระกฤษณะ คัมภีร์ภาคตปุราณะเป็นตัวอย่างสำคัญของคัมภีร์ที่ใช้รสในการนำเสนอภักติในเชิงสุนทรียศาสตร์ แนวคิดเรื่องความรักต่อพระเจ้าในลัทธิภักติ หมายถึง ประเภทหรือรูปแบบของความรักและความใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (Bennett, 2016: 33 - 34) ได้แก่ รส หมายถึง รูปแบบของความสัมพันธ์หรือความรักที่มนุษย์สามารถมีต่อเทพเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นของความรักที่

มีต่อพระเจ้า ชั้นแรก ๆ ของรสอาจหมายถึงความรักที่นับถือหรือเคารพบูชา ในขณะที่ชั้นที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ จะหมายถึงความรักที่มีความเข้มข้นและใกล้ชิดมากขึ้น รสเหล่านี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภทตามลำดับขั้นของความรัก ซึ่งแต่ละประเภทจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน (Schweig, 2005: 100 - 101) ดังนี้

1. **ศานตรส (Sāntarasa)** ความสงบเย็น เป็นรสแห่งความสงบและความพึงพอใจ เป็นความรักที่นิ่งและสงบ ไม่มีกิเลสหรือความหวังใด ๆ เป็นความรักที่ยอมรับในพระเจ้าอย่างสมบูรณ์และพึงพาพระเจ้าในทุกสิ่ง เหมือนกับการรู้สึกพอใจในความสงบและการอยู่ร่วมกับความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า

2. **ทาสยรส (Dāsyarasa)** ความรักแบบผู้รับใช้ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลรู้สึกว่าเป็นผู้รับใช้ของพระเจ้าอย่างสมบูรณ์ มีความภักดีและเคารพนบอบ เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับผู้รับใช้ โดยเน้นไปที่การทำหน้าที่รับใช้เพื่อถวายเกียรติพระเจ้า

3. **สาขยรส (Sākhyarasa)** ความรักแบบเพื่อน เป็นความรักที่ใกล้ชิดกว่าการรับใช้ โดยบุคคลมองว่าตนเองเป็นเพื่อนสนิทกับพระเจ้า รสนี้เป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีความสบายใจและสนุกสนาน เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการและเต็มไปด้วยความไว้วางใจ เหมือนกับความรักที่เพื่อนสนิทมีต่อกัน

4. **วาทสยรส (Vātsalyarasa)** ความรักแบบบิดามารดาและบุตร บุคคลมองว่าตนเองเป็นผู้ปกป้องและดูแลพระเจ้า เหมือนกับพ่อแม่ที่รักและดูแลลูกของตนเอง รสนี้เน้นถึงความห่วงใยและการให้ความเอาใจใส่แบบไม่มีเงื่อนไข เป็นความรักที่ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

5. **ศตการส (Śṛṅgārāsa)** หรือ มธูรยรส (Madhuryarasa) ความรักแบบคู่รัก เป็นรสแห่งความรักที่ลึกซึ้งและเร่าร้อนระหว่างคู่รัก บุคคลที่มีความรักแบบนี้มองว่าตนเองเป็นคู่รักของพระเจ้า ความรักนี้ถือเป็นความสมบูรณ์แบบสูงสุดของความสัมพันธ์ เพราะเป็นความรักที่แสดงถึงความหลงใหลและอารมณ์ที่ลึกซึ้งที่สุด ซึ่งมักจะเปรียบได้กับความรักระหว่างคู่รักหรือคู่สมรส แบ่งออกเป็นสองประเภทหลัก ได้แก่ สวกียรส หมายถึง ความรักแบบคู่รักที่เกิดขึ้นกับพระกฤษณะในฐานะสามีที่สมรสกันอย่างเป็นทางการ เป็นความสัมพันธ์ที่ผูกพันด้วยการยอมรับทางสังคมและคัมภีร์ มีลักษณะเด่นคือความรักและความภักดีตามหน้าที่ เช่น ความสัมพันธ์ของพระกฤษณะกับเหล่าราชินีของพระองค์ในทวารกา (Dvāraka) เช่น พระนางรูกมีณี (Rukminī) และพระนางสัตยภามา (Satyabhāmā) ปรีกียรส หมายถึง ความรักแบบคู่รักที่เกิดขึ้นกับพระกฤษณะในฐานะผู้รัก หรือคนรักนอกสมรส ความรักแบบนี้มีลักษณะเด่นคือความปรารถนาอย่างแรงกล้า การเสี่ยงภัย และการไม่สนใจขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคม (Gosvāmī and Ujjvala-nīlāmaṇi, 2024) ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ของพระกฤษณะกับพระนางราธา (Radha) และเหล่าโคปี (gopī) แห่งวณทาวนะ (Vṛndāvana)

การแบ่งมธูรยรสออกเป็นสวกียะและปรีกียะเป็นการเปรียบเทียบความรัก ซึ่งเป็นประเด็นหลักในมุมมองของเคาตียะ กล่าวคือความรักอันศักดิ์สิทธิ์แบบคู่รักทุกรูปแบบไม่ได้มีคุณค่าเหมือนกันทั้งหมด เมื่อมธูรยรสถูกยกย่องว่าเป็นรสที่ “สมบูรณ์ที่สุด” โดยเฉพาะในเคาตียะเอนเอียงอย่างมากไปทางปรีกียรสว่า “ดีกว่าเพราะมีความกระตือรือร้นมากกว่า” (Haberman, 1988: 67 - 70) คัมภีร์แนวคิดเรื่องสวกียรสและปรีกียรสมีรากฐานมาจากคัมภีร์ไวษณพหลายเล่ม และยังเชื่อมโยงกับวรรณกรรมและแนวคิดดั้งเดิมของอินเดียอีกด้วย แม้ว่าภาควัตปุราณะจะไม่ได้ใช้คำว่า สวกียะและปรีกียะ อย่างเป็นทางการเหมือนคัมภีร์ยุคหลัง แต่การพรรณนาถึงลีลาของพระกฤษณะกับเหล่าโคปี โดยเฉพาะในสกัณธ์ที่ 10 ก็ถือเป็นตัวอย่างและรากฐานของการเล่าเรื่องสำหรับปรีกียรส

โคปีและพระชายาของพระกฤษณะในภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 10

ในบรรดาลีลาอันหลากหลายที่ปรากฏในสกัณธ์ที่ 10 เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมธูรยรส (รสแห่งความรักฉันคู่สามี) นับว่ามีความโดดเด่นอย่างยิ่ง โดยมีสตรีสองกลุ่มหลักที่เป็นศูนย์กลางของรสนี้ คือ เหล่านางโคปีแห่งวณทาวนะ และอัชฏภรรยา (Aṣṭabhārya) หรือพระชายาเอกทั้งแปดพระองค์ ณ ทวารกา แนวคิดทางปรัชญาที่สำคัญที่สุดซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องราวเหล่านี้คือแนวคิดเรื่องภักติ หรือความรักความภักดีอย่างสุดซึ้งต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้า จากข้อความในภาควัตปุราณะ สกัณธ์ที่ 1 อัชยายะที่ 2 โศลกที่ 17 กล่าวว่า

ศฤงคาร สวกลาภ กฤษณะ ปุณยศรวณกิริตนะ ฯ

หฤทยนตะสโถ หยภทราณี วิธุนติ สุหฤตตาม ฯ 17 ฯ

คำแปล “สำหรับผู้ที่ตั้งใจฟังเรื่องราวของพระองค์ พระกฤษณะผู้ทรงเป็นที่ยกย่องจากการฟังและขับขาน (พระนามและเกียรติคุณ) อันศักดิ์สิทธิ์ ทรงสถิตอยู่ในใจ (ของผู้ฟัง) และเป็นผู้ปรารถนาดีต่อผู้มีศรัทธา พระองค์จะทรงชำระล้างสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้หมดสิ้นไปในทันที”

ดังนั้น ภาควคปุราณจึงนำเสนอว่าหนทางอันสูงสุดสู่ความสุขและการหลุดพ้น คือ การสดับฟังเรื่องราวลีลาของพระกฤษณะ ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของภักติที่มีพละภาพ สามารถชำระล้างจิตใจของผู้ฟังและนำไปสู่ความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณได้

1. โคปิแห่งวณทวานะ สัญลักษณ์แห่งความภักดีอันสูงสุด

1.1 อัตลักษณ์และบทบาทร่วม

เหล่านางโคปีคือสตรีเลี้ยงโคแห่งหมู่บ้านวณทวานะ ผู้มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับพระกฤษณะในวัยเยาว์ แม้ว่ามักจะถูกกล่าวถึงในลักษณะกลุ่มบุคคล แต่ภาควคปุราณเน้นย้ำถึงความรักและความภักดีส่วนบุคคลอันแรงกล้าที่นางโคปีแต่ละนางมีต่อพระกฤษณะ สถานะทางจิตวิญญาณของพวกนางนั้นสูงส่ง ถึงขนาดที่เทพเจ้าสูงสุดอย่างพระพรหมยังปรารถนาที่จะได้สัมผัสสัมผัสจากเท้าของพวกนาง จากข้อความในภาควคปุราณะ สกัณเฑที่ 10 อธิบายที่ 14 โสลกที่ 34 พระพรหมกล่าวว่า

ตท ภูริภากยมิห ขนหม กิมปยภูยยา

ยท โคกุลเปปี กตมาขุริโซภิกษม ฯ

ยชชีวิต ตุ นิขิล ภควาน มุกุนท-

สตุวทยายปี ยตปทระะ ศรุติมฤคยเมว ฯ 34 ฯ

คำแปล “ช่างเป็นโชคลาภอันยิ่งใหญ่เหลือเกินที่ได้ถือกำเนิดในป่าแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตใดในโคกุละนี้ ที่ได้สัมผัสด้วยผงธุลีพระบาทของบุคคลผู้ซึ่งชีวิตทั้งหมดคือพระภควานมุกุนทะ (พระกฤษณะ) และผงธุลีพระบาทเหล่านั้นยังคงเป็นสิ่งที่พระเวทเสาะหาแม้จนถึงทุกวันนี้”

พวกนางจึงถือว่าเป็นตัวแทนของจิตวิญญาณที่อยู่ติดตนเพื่อความสุขของพระกฤษณะอย่างสมบูรณ์ที่สุด

1.2 ธรรมชาติแห่งความรัก

ความรักของเหล่านางโคปีที่มีต่อพระกฤษณะนั้นมีลักษณะพิเศษคือ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ราคะ) ปราศจากความเห็นแก่ตัว และครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต จนถึงขั้นที่สามารถก้าวข้ามขอบเขตของตรรกะ เหตุผล และบรรทัดฐานทางสังคมได้ ความรักเช่นนี้เรียกว่า ราคานุภักติ (ragānugābhakti) หรือความภักดีที่ดำเนินตามแรงดึงดูดอันเป็นธรรมชาติ หรือ “ความโลภทางจิตวิญญาณ” (lobha) ที่ปรารถนาจะรับใช้และทำให้พระกฤษณะพึงพอใจ ซึ่งแตกต่างจากไวธีกัทธิ (vaidhībhakti) หรือความภักดีที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และข้อบังคับในพระคัมภีร์ (Bryant, 2017: 8 - 9)

ตัวอย่างเช่น เหล่าโคปีบูชาพระแม่กาตยาไน (Kātyāyanī) ซึ่งเป็นปางหนึ่งของพระแม่ทุรคา เพื่อขอพรให้ได้พระกฤษณะเป็นสามี จากข้อความในภาควคปุราณะ สกัณเฑที่ 10 อธิบายที่ 22 โสลกที่ 1-4 ความว่า

ศรีศุก อุวจ

เหมนเต ปฤธเม มาลี นนทวรชุกุมาริกะ ฯ

เจอรุหวิษย์ ภุณขานาเ กาดยายนยรจนวรม ฯ 1 ฯ

อาปฤตยาบลิ กาลินทยา ชลานเต โจติเต'รเณ ฯ

กฤตวา ปรีติกฤติ เทวีมานรจุนฤป ไสกตีม ฯ 2 ฯ

คนโรธรมาลโยะ สุรภีกริพลกริฐูปปีโกะ ฯ

อุจจาไวโจโจปหาโระ ปราวาลผลตณทุโละ ฯ 3 ฯ

กาตยาไน มหามาเย มหาโยคินยธิศวริ ฯ

นนทโคปสุตฺต เทว ปติ เม ภุ เต นมะ ฯ

อิติ มนฺตร ชปนตฺยสฺตาสะ ปุชา จภุระ ภุมาริกาสะ ฯ 4 ฯ

คำแปล “ศรีศุภเทวะกล่าวว่า ในเดือนแรกของฤดูเหมันต์ เหล่าสาวน้อยแห่งภวนทวณะของนันทะ ได้เริ่มถือศีลบำเพ็ญพรตบูชาพระแม่กาดยายนี โดยรับประทานเฉพาะอาหารที่ปรุงอย่างบริสุทธิ์ (หวิษยะ) ข้าแต่กษัตริย์ หลังจากที่พวกโคปีได้อาบน้ำในแม่น้ำยมุนาในเวลาที่ดีดวงอาทิตย์กำลังขึ้น พวกนางได้ทำรูปปั้นดินของพระแม่ทศคาไวที่ฝั่งแม่น้ำ จากนั้นพวกนางบูชาพระแม่ด้วยของหอมต่างๆ พร้อมทั้งของบูชาทั้งที่หรรษาและเรียบง่าย เช่น โคมไฟ ผลไม้ หมาก ใบไม้สด พวงมาลัยดอกไม้หอม และธูป เหล่าสาวน้อยประกอบพิธีบูชาของตนเองโดยการสวดมนต์บทนี้ว่า ข้าแต่พระแม่กาดยายนี ผู้ทรงเป็นมายาอันยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นโยคินีผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นจอมเทพี ข้าแต่พระเทวี ขอทรงโปรดให้บุตรแห่งนันทะโคปะ (พระภคยณะ) เป็นสามีของข้าพเจ้า ขอหมั้นสักการแด่พระองค์”

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วผู้ที่มุ่งมั่นในภักดีต่อพระวิษณุหรือพระภคยณะจะไม่บูชาเทพเจ้าองค์อื่น แต่การกระทำของเหล่านางโคปีแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายสูงสุดคือการได้ใกล้ชิดพระภคยณะนั้นสำคัญเหนือกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด การกระทำนี้สะท้อนถึงพลังแห่งราคะของพวกนาง การที่ความรักความปรารถนาอันบริสุทธิ์และแรงกล้าต่อพระผู้เป็นเจ้าสามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ความภักดีที่ขับเคลื่อนด้วยหัวใจอย่างเป็นธรรมชาติและเกิดขึ้นเองนั้นดำรงอยู่ในสถานะอันพิเศษและมีคุณค่าอย่างสูง การตัดสินใจออกจากบ้านกลางดึกเพื่อไปหาพระภคยณะเมื่อได้ยินเสียงขลุ่ย จากภาควตปุราณะ สกัณษะที่ 10 อธยายะที่ 29 โศลกที่ 4 ความว่า

นิศมย คีตํ ตทณจวรฺธนํวรสฺตริยส ภคฺยณคฺฤทฺติมานสาสะ ฯ

อาชคฺรุณฺโยนยมฺลภุชิตฺตทฺยมาสย ยตฺร กานโต ชวโลลภฺณทฺลาสะ ฯ 4 ฯ

คำแปล “เมื่อหญิงสาวแห่งวรชะได้อินบทเพลงขลุ่ยของภคยณะซึ่งกระตุ้นความรู้สึกแห่งรัก เกิดความหลงใหลในพระเจ้า พวกนางไปยังสถานที่ซึ่งคนรักรออยู่อย่างเร่งรีบมากจนตม้หูแกว่งไปมา โดยแต่ละคนไม่รู้ (ว่าคนอื่นก็ไป)”

หรือแม้แต่การบูชาเทวองค์อื่นเพื่อพระภคยณะ ล้วนชี้ให้เห็นว่าความรักต่อพระภคยณะคือแรงผลักดันหลักที่อยู่เหนือข้อพิจารณาอื่นใด การเลือกเล่าเรื่องในลักษณะนี้เป็นการยกย่องความรักอันเข้มข้นและไม่เห็นแก่ตัวว่าเป็นหนทางตรงอันทรงพลังในการเชื่อมต่อกับพระเจ้า ซึ่งบ่งบอกว่าแม้กฎเกณฑ์จะมีบทบาทสำคัญแต่เป้าหมายสูงสุดบางครั้งก็อาจจำเป็นต้องปรากฏผ่านเส้นทางที่ดูเหมือนผิดแผกไปจากขนบเดิม

1.3 ราสลีลา

ราสลีลา หรือการเต้นรำเป็นวงกลมอันศักดิ์สิทธิ์ ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในสกัณษะที่ 10 ปรากฏในภาควตปุราณะ สกัณษะที่ 10 อธยายะที่ 29-33 ในคำคืนพระจันทร์เต็มดวง พระภคยณะทรงเป่าขลุ่ยเรียกเหล่านางโคปีมารวมกัน และด้วยอาณูภาพแห่งโยคมายา หรือพลังภายในอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ พระองค์ได้ขยายพระวรกายออกเป็นจำนวนมาก เพื่อสามารถเต้นรำกับนางโคปีแต่ละนางได้พร้อม ๆ กัน ทำให้แต่ละนางรู้สึกว่าพระองค์ประทับอยู่เคียงข้างนางเพียงผู้เดียว เป็นการตอบสนองความปรารถนาส่วนลึกของแต่ละดวงวิญญาณที่ต้องการความใกล้ชิดสนิทสนมกับพระองค์ ราสลีลาเป็นลีลาที่เกิดขึ้นโดยโยคมายา ซึ่งเป็นพลังงานฝ่ายจิตวิญญาณภายในของพระภคยณะ แตกต่างจากการปฏิสัมพันธ์ทางโลกซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของมหามายา หรือพลังงานฝ่ายวัตถุ จากข้อความโศลกในภาควตปุราณะ สกัณษะที่ 10 อธยายะที่ 29 โศลกที่ 14 ความว่า

นถฺนํ นิสฺเรยสฺสารถาย วฺยคฺติรฺกฺวโต นถฺป ฯ

อวยยสฺยาปรเมยสฺย นิรฺคุณสฺย คุณฺดาตฺมณสฺ ฯ 14 ฯ

คำแปล “ข้าแต่กษัตริย์ การปรากฏขององค์ภควาน (พระเจ้าสูงสุด) ผู้ทรงไม่เปลี่ยนแปลง (เป็นอมตะ) ผู้ทรงประมาณมิได้ (เกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล) ผู้ทรงอยู่เหนือคุณธรรมทั้งปวง (นิรคุณะ) แต่ที่ทรงเป็นแหล่งกำเนิดของคุณธรรมทั้งมวล (คุณฺดาตฺม) นั้นมีขึ้นก็เพื่อประโยชน์สูงสุด (ความหลุดพ้น) ของมนุษย์ทั้งหลาย”

พระองค์ไม่ได้รับผลกระทบจากสภาวะทางวัตถุ เพราะพระองค์เป็นผู้ควบคุมสภาวะเหล่านั้น การที่พระองค์ปรากฏตัวในโลกนี้เพื่อประทานประโยชน์สูงสุดแก่มวลมนุษย์ ราสลีลาจึงไม่ใช่เรื่องของกามารมณ์ทางโลก แต่เป็นสภาวะแห่งความ

รักอันบริสุทธิ์และการแลกเปลี่ยนความสุขทางจิตวิญญาณระหว่างพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและเหล่าสาวกผู้รักดีสูงสุด บรรยายภาคเติมไปด้วยความปิติยินดี การขับขานบทเพลง การเต้นรำ และการแสดงความรักอันอ่อนโยน การที่พระกฤษณะทรงขยายพระองค์ออกไปเพื่อให้แต่ละนางโคปีรู้สึกถึงการประทับอยู่เฉพาะพระพักตร์ เป็นการตอบสนองโดยตรงต่อความปรารถนาอันลึกซึ้งของสาวกที่ต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับพระองค์ เป็นสภาวะอุดมคติของการแลกเปลี่ยนความรัก ดังนั้น ราสลีลาจึงไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ปกติ แต่แสดงถึงศักยภาพของดวงวิญญาณมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด เป็นส่วนตัว และเปี่ยมสุขกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุด และแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ในการตอบสนองความรักเป็นรายบุคคลแม้จะอยู่ท่ามกลางเหล่าสาวกจำนวนมากนับไม่ถ้วน

1.4 ปรีกยร: ความรักข้ามชนบของเหล่านางโคปีในฐานะภักดีสูงสุด

ความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่านางโคปีส่วนใหญ่ถูกจัดอยู่ในประเภทปรีกยร หรือรสแห่งความรักกับสตรีที่เป็นภรรยาของผู้อื่น เนื่องจากนางโคปีจำนวนมากได้แต่งงานแล้ว ในทางเคาติยะไวษณพ ปรีกยรสมัยถูกยกย่องว่าเป็นรูปแบบมฤตยรที่สูงสุดและเข้มข้นที่สุด เพราะความรักประเภทนี้ต้องก้าวข้ามอุปสรรคมากมาย ทั้งความเสี่ยงต่อชื่อเสียง การละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม และความกลัว เพื่อเห็นแก่ความรักที่มีต่อพระกฤษณะ ความรักที่ต้องเผชิญกับข้อห้ามและอุปสรรคเช่นนี้ถือว่ามีความเข้มข้นและเสียสละมากกว่าความรักในกรอบการสมรสที่ได้รับการยอมรับ ยกตัวอย่างเช่น ในอถยายะที่ 29 โศลกที่ 19-20 พระกฤษณะทรงใช้วาทลีปในการทดสอบโคปี โดยตรัสถามว่า

รชนเยชา โฆรรูปา โฆรสตตวนิเชวิตา ฯ

ปรติยาด วรช เนห สเถย สตรีเกะ สมุชยะ ฯ 19 ฯ

มาตระ ปิตระ ปุตรา ภราตระ ปตยศจ วะ ฯ

วิจินวนติ หยปศุนโต มา กณฺหว พนฺธสาธวสม ฯ 20 ฯ

คำแปล “คือนี่ค่อนข้างน่ากลัวและมีสิ่งมีชีวิตที่น่าสะพรึงกลัวกำลังซุ่มซ่อนอยู่ จงกลับไปยังที่วระหานี้ไม่ใช่สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้หญิง หากไม่พบเธอที่บ้าน พ่อแม่ ลูกชาย พี่ชาย และสามีของเธอก็จะตามหาอย่างแน่นอน อย่าสร้างความวิตกกังวลให้กับสมาชิกในครอบครัวของเธอเลย” ซึ่งเป็นการใช้คำพูดที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นความรู้สึกและทดสอบความรักและศรัทธาของพวกนาง

1.5 ความพลัดพรากและการเสียสละ

ความรักอันลึกซึ้งของนางโคปีปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในยามที่ต้องพลัดพรากจากพระกฤษณะ ดังที่บรรยายไว้ใน “โคปีคีตา” (Gopi Gitā) หรือบทเพลงแห่งความพลัดพราก ในภาคตปุราณะ สกัณเฑที่ 10 อถยายะที่ 31 ความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสที่พวกนางประสบเมื่อพระกฤษณะจากไปยังมถุรา สะท้อนให้เห็นถึงระดับความผูกพันและความรักอันไม่เห็นแก่ตัวที่พวกนางมีต่อพระองค์ ความปรารถนาเพียงหนึ่งเดียวของพวกนางคือความสุขและการได้อยู่ใกล้ชิดพระกฤษณะเท่านั้นพวกนางยอมสละทุกสิ่งแม้กระทั่งสามี บุตร และญาติพี่น้อง เพื่อพระกฤษณะ ดังนั้น เหล่าโคปีแห่งวฤนทาวนะเป็นตัวแทนของจุดสูงสุดแห่งความรักความภักดีอันบริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว และปราศจากเงื่อนไข พวกนางคือแบบอย่างนรีนทร์สำหรับผู้ภักดีที่มุ่งแสวงหาความสัมพันธ์อันลึกซึ้งที่สุดกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

2. พระชายาแห่งทวารกา

2.1 อัญภรรยาของพระกฤษณะ

นอกเหนือจากเหล่านางโคปีแล้ว สกัณเฑที่ 10 ยังกล่าวถึงพระชายาเอกทั้งแปดพระองค์ของพระกฤษณะ หรือที่เรียกรวมกันว่า อัญภรรยา ซึ่งประทับอยู่ ณ กรุงทวารกาอันรุ่งเรือง รายงานที่ปรากฏในภาคตปุราณะ ได้แก่ พระนางรูกมิณี (Rukmiṇī), พระนางสัตยภามา (Satyabhāmā), พระนางจามพวดี (Jāmbavatī), พระนางกาลินที (Kāṇḍī), พระนางมิตรวินทา (Mitravindā), พระนางนาคนชิตี (Nagnajitī หรือ Satya), พระนางภัทรา (Bhadrā), และพระนางลักษมณา (Lakṣmṇā) ปรากฏในภาคตปุราณะ สกัณเฑที่ 10 อถยายะที่ 59 และ อถยายะที่ 83) แม้จะมีรายชื่อที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในคัมภีร์อื่น แต่โดยหลักแล้วทั้งแปดพระองค์นี้คือพระมเหสีเอกผู้ทรงเกียรติในราชสำนักทวารกา และได้รับการนับถือว่าเป็นอวตารหรือปางปรากฏของพระแม่ลักษมี เทวีแห่งโชคลาภ และความมั่งคั่ง

2.2 เรื่องราวการอภิเษกสมรส การแทรกแซงของพระเจ้าและความภักดี

เรื่องราวการได้มาซึ่งพระชายาแต่ละพระองค์นั้นมีความแตกต่างกันไป แต่ล้วนสะท้อนถึงบทบาทของพระภคินีในการเอาชนะอุปสรรคเพื่อตอบสนองความภักดีของพวกนาง ดังนี้

พระนางรุกมิณี (Rukmiṇī) เจ้าหญิงแห่งวิธรรณะ (Vidarbha) จากเรื่องราวที่ปรากฏในภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิยายที่ 52-54

ตัวอย่าง อธิยายที่ 52 โศลกที่ 23

โสปศุรุตย มุกุนทสย รูปวีรยคุณศรียะ ฯ

คฤหาคไทรคิยมานาสตฺ เมเน สทฤคฺ ปติมิ ฯ 23 ฯ

คำแปล “เมื่อนางได้ยินถึงพระรูปโฉมอันงดงาม พลกำลัง คุณธรรม และความรุ่งโรจน์ของพระภคินี (มุกุนท) ซึ่งถูกขังขานโดยแขกเหวี่ยงที่มาเยือนบ้าน นางก็ถือว่าพระองค์เหมาะสมที่จะเป็นสามีของตน”

พระนางทรงหลงรักพระภคินีจากการได้ยินเรื่องราวคุณงามความดีและรูปโฉมอันงดงามของพระองค์ เมื่อทรงทราบว่าต้องถูกบังคับให้แต่งงานกับคิสุपालะ (Śīsupāla) พระนางได้ส่งสาส์นลับผ่านพราหมณ์ทูต วิงวอนให้พระภคินีเสด็จมาลักพาตัวพระนางไป แสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ความกล้าหาญ และความรักอันเด็ดเดี่ยว พระภคินีทรงตอบรับคำขอนั้น และได้เสด็จไปยังวิธรรณะ ลักพาพระนางรุกมิณีขึ้นราชรถไปท่ามกลางเหล่ากษัตริย์ที่เป็นศัตรู หลังจากทรงต่อสู้และเอาชนะพวกเขาได้

พระนางสัตยภามาและพระนางชามพวตี เรื่องราวของทั้งสองพระองค์เกี่ยวพันกับอัญมณีสยามันตกะ (Śyāmantaka) อันล้ำค่า ปรากฏในภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิยายที่ 56-57

ตัวอย่างเหตุการณ์จาก อธิยายที่ 57 โศลกที่ 4 โย'สมภยํ สมปติศุรุตย กนยารตนํ วิครหย นะ ฯ

กฤษณายาทานน สตราจิต กสมาท ภาราตรมนวิยาต ฯ 4 ฯ

คำแปล “สตราจิตผู้นั้น ผู้ซึ่งเคยให้คำมั่นกับพวกเราแล้วว่า จะยกธิดาอันล้ำค่า แต่กลับดูหมิ่นพวกเรา (โดยไม่ทำตาม) แล้วมอบให้แก่พระภคินี แล้วทำไมสตราจิตจะไม่ต้องเดินตามรอยน้องชายของเขาเล่า? (สู่ความตาย)”

กษัตริย์สตราจิตบิดาของพระนางสัตยภามา ได้รับแก้วนี้มาจากพระสุริยเทพ ต่อมาประเสนะ น้องชายของสตราจิต ได้สวมแก้วนี้ออกไปล่าสัตว์และหายตัวไป สตราจิตจึงกล่าวหาว่าพระภคินีสังหารประเสนะเพื่อชิงแก้วนั้น เพื่อลบล้างข้อกล่าวหา พระภคินีได้ติดตามร่องรอยไปจนถึงถ้ำของชามพวาน ราชานแห่งหิมา ผู้ซึ่งสังหารสิงโตที่ฆ่าประเสนะและนำอัญมณีมาให้บุตรเล่น พระภคินีได้ต่อสู้กับชามพวานเป็นเวลาถึง 28 วัน จนกระทั่งชามพวานผู้ชราภาพอ่อนแรงลงและตระหนักว่าพระภคินีคือองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด จึงได้ถวายแก้วสยามันตกะคืนพร้อมทั้งยกพระนางชามพวตี ธิดาของตนให้เป็นพระชายา เมื่อพระภคินีนำแก้วกลับไปคืนสตราจิต สตราจิตรู้สึกละอายใจและเกรงกลัวในความผิดของตน จึงได้ถวายพระนางสัตยภามาให้เป็นพระชายาอีกพระองค์หนึ่ง แม้ว่าก่อนหน้านี้จะได้หมั้นหมายพระนางไว้กับผู้อื่นแล้วก็ตาม

การอภิเษกสมรสกับพระชายาองค์อื่นก็มีเรื่องราวเฉพาะ ที่มาจากภาคตปุระณะ สกัณธ์ที่ 10 อธิยายที่ 58 เช่น พระนางนาคนชิตี ธิดาของกษัตริย์แห่งโกศล ซึ่งพระบิดาตั้งเงื่อนไขว่าผู้ที่จะอภิเษกกับพระนางได้ต้องปราบโคคนองเจ็ดตัวให้เชื่องเสียก่อน แม้พระนางจะทรงปรารถนาพระภคินีเป็นสวามีตั้งแต่แรกเห็น พระภคินีก็ทรงทำได้สำเร็จ

(โศลกที่ 36)

วรํ วิโลกยาภิมตํ สมากตํ นเรนทรกนยา จกเม รมาปติมิ ฯ

ภุยาหยํ เม ปติราคิโชนละ กโรตุ สตุยา ยทิ เม ธฤโต วรตะ ฯ 36 ฯ

คำแปล “พระธิดาของกษัตริย์เมื่อทอดพระเนตรเห็นผู้สวามีที่น่าพึงใจยิ่งนั้นเสด็จมาถึง ก็ทรงปรารถนาที่จะมีพระองค์ ผู้เป็นสวามีของพระแม่รมาในทันที ทรงอธิษฐานว่า ขอให้พระองค์ได้มาเป็นสวามีของหม่อมฉัน หากหม่อมฉันได้รักษาคำปฏิญาณไว้ ขอให้ศักดิ์สิทธิ์จึงดลบันดาลให้ความหวังของหม่อมฉันสำเร็จด้วยเถิด”

พระนางกาลินทีบุตรแห่งสุริยเทพ ผู้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าที่ริมฝั่งแม่น้ำยมนาเพื่อปรารถนา
จะได้พระภุชณะเป็นสวามี พระองค์ก็ทรงเต็มเต็มความต้องการของนาง

(โคลกที่ 20)

ศรীগาลินทญวาล

อหิ เทวสย สวิตรุทิตา ปติมิจจตี ฯ

วิษณุ วเรนญ วรท ปละ ปรมมาสถิตะ ฯ 20 ฯ

คำแปล “กาลินทีกล่าวว่า หม่อมฉันคือธิดาแห่งสุริยเทพ หม่อมฉันปรารถนาที่จะได้พระวิษณุ ผู้ทรงเป็นเลิศและผู้
ประทานความเอื้อเฟื้อที่สุดมาเป็นสวามี และด้วยเหตุนี้ หม่อมฉันจึงบำเพ็ญตบะอย่างหนักเพื่อจุดประสงค์นั้น”

ทรงสมรสกับพระนางภัทรา ผู้เป็นเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรโกเกยะ และเป็นธิดาของพระนางศรุตกิริติ พระปิตุจฉา
(น้องสาวของบิดา) ขององค์พระภุชณะ องค์พระผู้เป็นเจ้าได้อภิเษกสมรสกับพระนางภัทรา เมื่อเหล่าพระเชษฐาและพระอนุชา
ของนางได้ถวายนางแด่พระองค์

(โคลกที่ 56)

ศรุตกิริเตะ สุต้า ภทรา อุปเยเม ปิตถะวสุะ ฯ

โกเกยิ ภราตถกิริทตต้า กถุณณะ สนตฺรทนาทิกิยะ ฯ 56 ฯ

คำแปล “ภัทราเป็นเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรโกเกยะ และเป็นธิดาของศรุตกิริติ พระมาตุจฉา (ป้า) ของพระภุชณะ
พระองค์ทรงอภิเษกสมรสกับภัทรา เมื่อเหล่าพระเชษฐาและพระอนุชาของนาง ซึ่งนำโดยสันตฺรทนะ ได้ถวายนางแด่พระองค์”

จากนั้น องค์พระผู้เป็นเจ้าได้สมรสกับพระนางลักษมณา ธิดาของกษัตริย์แห่งมัทระ องค์ภุชณะทรงปรากฏ
พระองค์ในพิธีสุมพรของนาง และได้ทรงนำพานางไป

(โคลกที่ 57)

สุตต้า จ มทฺธาธิปเตรลภุขมณฺเฑ ลภุขโณรยุตาม ฯ

สวยัเว ระหาโรกะ ส สุปรณะ สุธามิว ฯ 57 ฯ

คำแปล “จากนั้นพระภุชณะทรงอภิเษกสมรสกับ พระนางลักษมณา ธิดาของกษัตริย์แห่งมัทระ พระภุชณะทรง
ปรากฏพระองค์เพียงลำพังในพิธีสุมพรของนางและทรงพาพระนางไป เช่นเดียวกับที่ครุฑเคยช่วงชิงน้ำอมฤตของเหล่าทวยเทพ”

และยังมีพระนางมิตรวินทา หลังจากพระภุชณะอภิเษกสมรสกับกาลินทีแล้วพระองค์เสด็จไปยังวันตีปุระที่จัดพิธี
สุมพร พระองค์ได้ทรงลักพาตัวมิตรวินทา ซึ่งหลงใหลในพระองค์มากต่อหน้ากษัตริย์หลายพระองค์

(โคลกที่ 31)

ราชาธิเทวยาสนย้า มิตรวินท้า ปิตถะวสุะ ฯ

ปรสหาย หฤตวาน กถุขโณ ราชน ราชนุ้า ปฺรปศยตาม ฯ 31 ฯ

คำแปล “ข้าแต่กษัตริย์ พระภุชณะทรงพาเจ้าหญิงมิตรวินทา ธิดาของพระมาตุจฉา (ป้า) ราชาธิเทวี ไปอย่างรุนแรงต่อ
หน้ากษัตริย์คู่แข่งทั้งหลาย”

นอกจากนี้พระภุชณะยังได้ทรงรับพระชายาองค์อื่น ๆ อีกหลายพันองค์เทียบเท่ากับพระชายาเหล่านี้ เมื่อพระองค์ทรง
สังหารภามาสูรและทรงปลดปล่อยเหล่าสตรีจริงดงามที่อสูรตนนั้นกักขังไว้

(อถยยะที่ 59 โคลกที่ 33-35)

ตตร ราชนยกนยานำ ษฏฺสหัสราธิกายุตม ฯ

ภามาหฤตวานา วิกรมย ราชนโย ททฤเศ หริะ ฯ 33 ฯ

ตํ ปฺรวิษณุ สฺตริโย วิภุขย นรวรย วิโมหิตาะ ฯ

มนสา ววรيرهภิชญ ปติ ไทโวปสาทิตม ฯ 34 ฯ

ญายาต ปติรย มหย ธาตา ตทนุโมทตาม ฯ

อติ สรวาษ ปฤถก ฤษณ ภาเวน หฤทัย ทุระ ๓ 35 ๓

คำแปล “พระภิกษุองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นเจ้าหญิงจากราชวงศ์ต่าง ๆ ถึงหนึ่งหมื่นหกพันพระองค์ ซึ่งถูกเอามาสู่วังซึ่งมาโดยใช้กำลัง เมื่อได้เห็นบุรุษผู้เป็นเลิศที่สุดเสด็จเข้ามา เจ้าหญิงเหล่านั้นต่างตกอยู่ในภวังค์ในใจของแต่ละนางต่างยอมรับพระองค์ ผู้ซึ่งโชคชะตานำพาามา ณ ที่นั้น ให้เป็นสวามีที่ตนเลือกไว้ ด้วยความคิดว่าขอพรจากสวรรค์จึงประทานให้บุรุษผู้นี้มาเป็นสามีของหม่อมฉันด้วยเถิด เจ้าหญิงทุกพระองค์ต่างจดจ่อจิตใจในการเพ่งพินิจถึงพระภิกษุ”

เรื่องราวการอภิเษกสมรสที่หลากหลายเหล่านี้ แม้จะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็มีแก่นของเรื่องร่วมกันคือ การแสดงให้เห็นถึงบทบาทเชิงรุกของพระภิกษุในการเอาชนะอุปสรรคสำคัญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคู่แข่งทางการเมือง (กรณีรุกมิถิ), อสูรหรือสิ่งมีชีวิตทรงพลัง (กรณีขามพวน), ข้อกล่าวหาเท็จ (กรณีสัตยภามา), หรือความท้าทายทางสังคม เพื่อที่จะได้ครองคู่กับผู้ที่รักต่อพระองค์ สิ่งนี้ตอกย้ำแนวคิดที่ว่า การมีความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้านั้น บ่อยครั้งต้องอาศัยพระกรุณาของพระองค์ในการจัดอุปสรรคทางโลก การที่พระภิกษุต้องเผชิญกับการต่อสู้ ความเสี่ยง และการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องราวของพระชายาหลายพระองค์ ชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงเข้าแทรกแซงและเอาชนะความท้าทายต่าง ๆ เพื่อผู้ที่อุทิศตนต่อพระองค์ ทำให้การครองคู่เป็นไปได้ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าความรักอันศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่เพียงการยอมรับ แต่เป็นพลังอำนาจที่เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ได้

2.3 สวากิยรส: ภาติตามครรลองธรรมของเหล่าอัญญกรยา

ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุกับพระอัญญกรยาจัดอยู่ในประเภทสวากิยรส หรือรสแห่งความรักภายในกรอบของการสมรสที่ถูกต้องตามธรรมเนียม ซึ่งแตกต่างจากปรีกยรสของเหล่านางโคปี ความภักดีของพระชายาเหล่านี้แสดงออกผ่านบทบาทในฐานะแม่และราชินีในราชสำนักทวารกา ชีวิตของพวกนางผูกพันอยู่กับราชกิจและธรรมเนียมปฏิบัติ ภาควัตปุราณะได้แสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพและบทบาทที่แตกต่างกันของพระชายาแต่ละพระองค์ เช่น พระนางสัตยภามาทรงมีความกล้าหาญและได้ติดตามพระภิกษุไปปราบอสูรนาคราสูร (Narakāsura) หรือพระนางรุกมิถิทรงมีความรักความภักดีอันลึกซึ้งและมั่นคง บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ที่แตกต่างกับพระภิกษุ การที่คัมภีร์ให้รายละเอียดเฉพาะที่แยกแยะพระชายาแต่ละองค์ออกจากกัน เช่น คำวิงวอนของรุกมิถิ, ความภาคภูมิใจและความกล้าหาญของสัตยภามา, หรือที่มาอันเป็นเอกลักษณ์ของขามพวติ และเรื่องราวการอภิเษกสมรสที่เป็นของแต่ละพระองค์ แสดงให้เห็นว่า สวากิยรส หรือความรักในชีวิตสมรสในบริบทอันศักดิ์สิทธิ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เรียบง่าย แต่เปิดโอกาสให้มีการแสดงออกถึงความภักดี การรับใช้ และพลวัติความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่หลากหลายภายในกรอบของธรรมะ ซึ่งแตกต่างจากนางโคปีที่มักถูกนำเสนอในภาพรวม โดยเฉพาะในราสลีลา การมุ่งเน้นไปที่ความเป็นปัจเจกของพระชายาแต่ละพระองค์ชี้ให้เห็นว่า เส้นทางแห่งความภักดีภายในชีวิตสมรส (svakīya) นั้นได้รับการยอมรับว่าแม้จะแตกต่างออกไปแต่ก็มีความสมเหตุสมผลเท่าเทียมกัน

2.4 ความสำคัญในฐานะเจ้าแห่งทวารกาของพระภิกษุ

พระภิกษุทรงสอนธรรมแก่เหล่าสาวกด้วยการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนเองเป็นแบบอย่าง พระอัญญกรยามีความสำคัญในฐานะคู่อภิเษกของพระภิกษุในบทบาทกษัตริย์ พวกนางมีส่วนร่วมในการค้ำจุนธรรมะ และเป็นส่วนหนึ่งของลีลาพระภิกษุในทวารกา โดยส่งเสริมให้ลีลาเหล่านั้นดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์แบบ พวกนางเป็นตัวแทนของการบูรณาการความภักดีเข้ากับโครงสร้างทางสังคมและความรับผิดชอบในชีวิตประจำวัน เป็นตัวอย่างให้แก่เหล่าสาวกและผู้ภักดีต่อพระภิกษุในช่วงเวลาที่กฎเกณฑ์ทางสังคมมีความเข้มข้นที่สุด ได้แก่ การสู้รบในสงครามมหาภารตะ และการนำของพระภิกษุในฐานะเจ้าแห่งยาทวะทั้งปวง

การสังเคราะห์สองวิถีแห่งภักติ: บทสรุปความเหมือนและความต่าง

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลในสัณษะที่ 10 สามารถเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของนางโคปีและพระอัญญกรยาได้ดังนี้

ตารางที่ 1 ภาพรวมเปรียบเทียบนางโคปีและพระอัญญกรยาในภาควัตปุราณะ สัณษะที่ 10

คุณลักษณะ	โคปีแห่งวณทาวนะ	อักษรรายาแห่งทวารกา
ฉากท้องเรื่อง	ชนบทอันเรียบง่าย (วณทาวนะ)	ราชสำนักอันหรูหรา (ทวารกา)
ประเภทของรส (Rasa)	ปรกียรส (ความรักนอกกรอบสมรส)	สวกียรส (ความรักในกรอบสมรส)
พื้นฐานความสัมพันธ์	ความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ	การอภิเษกสมรสตามธรรมเนียม
รูปแบบภักติ	ภักติที่ดำเนินตามแรงปรารถนาทางจิตวิญญาณ	ภักติที่แสดงออกภายในกรอบสังคม
จุดเน้นของเรื่องเล่า	ความสัมพันธ์ส่วนรวม โดยเฉพาะในราสลีลา	เรื่องราวการอภิเษกสมรสของแต่ละพระองค์
ความสัมพันธ์กับบรรทัดฐาน	ท้าทายและก้าวข้ามบรรทัดฐานทางสังคมและศาสนา	ภายในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคมและธรรมะ
นัยยะทางปรัชญา	ความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน	ความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมะ
แหล่งที่มาของลีลา	พระนางราธา หรือพลังงานโยคมายา	อวตารของพระแม่ลักษมี

การเปรียบเทียบระหว่าง โคปีแห่งวณทาวนะ กับอักษรรายาแห่งทวารกา ซึ่งเป็นสองกลุ่มสตรีสำคัญในชีวิตของพระกฤษณะ ได้สะท้อนให้เห็นถึงมิติที่แตกต่างกันของความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณและแนวทางแห่งภักติในศาสนาฮินดู ดังนี้

1. ประเภทของรส หรือความสัมพันธ์ทางอารมณ์ โคปีแห่งวณทาวนะเป็นตัวแทนของปรกียรส ซึ่งคือความรักนอกกรอบสมรสที่เน้นความเข้มข้น การก้าวข้ามอุปสรรค และความโหยหาที่มีต่อพระกฤษณะ ในขณะที่อักษรรายาแห่งทวารกาเป็นสัญลักษณ์ของ สวกียรส หรือความรักในกรอบสมรสที่เน้นความมั่นคง การปฏิบัติหน้าที่ และความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับตามธรรมเนียมประเพณี

2. พื้นฐานความสัมพันธ์ โคปีมีความผูกพันกับพระกฤษณะด้วยความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และแรงดึงดูดทางจิตวิญญาณอันท่วมท้น ส่วนอักษรรายามีพื้นฐานจากการอภิเษกสมรสตามธรรมเนียม ซึ่งได้รับการยอมรับทั้งทางกฎหมายและสังคม

3. รูปแบบภักติ โคปีแสดงออกถึงราคนูภักติ ซึ่งเป็นภักติที่ดำเนินตามแรงดึงดูดและความปรารถนาทางจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นเอง ไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์ ต่างจากอักษรรายาที่ภักติของพวกนางแสดงออกภายในกรอบสังคมและสอดคล้องกับหลักการ ไวรียภักติ (ภักติที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์) มากกว่า แม้ความรักจะลึกซึ้งมากเพียงใด

4. จุดเน้นของเรื่องเล่า เกี่ยวกับโคปีคือความสัมพันธ์ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเหตุการณ์ราสลีลา ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกพลัดพรากและความรักอันบริสุทธิ์ ขณะที่เรื่องราวของอักษรรายาจะเน้นไปที่การอภิเษกสมรสของแต่ละพระองค์ บุคลิกภาพเฉพาะตัว และบทบาทในฐานะภรรยา

5. ความสัมพันธ์กับบรรทัดฐานทางสังคม โคปีมักจะท้าทายและก้าวข้ามบรรทัดฐานเหล่านี้ในนามของความรักต่อพระกฤษณะ แสดงถึงความรักที่อยู่เหนือข้อจำกัดทางสังคม ในทางตรงกันข้าม อักษรรายาจะดำเนินอยู่ภายในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคมและธรรมะ

6. นัยยะทางปรัชญา โคปีเป็นตัวแทนของความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของ มธูรยรส (ความรักแบบคู่รัก) ขณะที่อักษรรายาเป็นตัวแทนของการบูรณาการภักติเข้ากับชีวิตทางโลกและหน้าที่ สะท้อนความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมะ

7. แหล่งที่มาของลีลา โคปีมักถูกเชื่อมโยงกับพระนางราธา ในบางสำนักของลัทธิไวษณพ หรือเป็นพลังงานโยคมายาของพระกฤษณะเอง ในขณะที่อักษรรายามักถูกกล่าวถึงในฐานะอวตารของพระแม่ลักษมีเทวีแห่งโชคลาภและความรุ่งเรือง

อภิปรายผล

ผู้ศึกษาเห็นว่ากลุ่มสตรีทั้งสองกลุ่มนี้ แม้จะมีความผูกพันกับพระภิกษุเช่นเดียวกัน แต่ก็เป็นตัวแทนของมิติที่แตกต่างกันของความรัก ความภักดี และการบรรลุนิพพานในศาสนาฮินดู ซึ่งสะท้อนความหลากหลายและลึกซึ้งของปรัชญาภักติ การเปรียบเทียบสตรีทั้งสองกลุ่มช่วยให้เข้าใจความหลากหลายและมิติที่ซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าภายในกรอบของลัทธิภักติชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของไวษณพนิกาย ความหลากหลายของความรักในภักติ ดังนี้

1. ความแตกต่างของรสแห่งรัก ภักติ และนัยยะทางปรัชญา

การแบ่งประเภทของรสระหว่าง ปรีทิสร ของโคปี (ความรักนอกกรอบสมรส) และ สวกียรส ของอักษุภรรยา (ความรักในกรอบสมรส) ชี้ให้เห็นว่าความรักต่อพระเจ้านั้นไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียว ปรีทิสรของโคปีเป็นสัญลักษณ์ของความรักที่บริสุทธิ์และไร้เงื่อนไข ซึ่งเกิดขึ้นจากแรงดึงดูดทางจิตวิญญาณอันท่วมท้น โดยไม่คำนึงถึงขนบธรรมเนียมหรือข้อจำกัดทางสังคม ความรักประเภทนี้มักถูกมองว่าเป็นหนทางที่รวดเร็วและเข้มข้นที่สุดในการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า เพราะผู้ศรัทธาพร้อมที่จะเสียสละทุกสิ่งเพื่อพระองค์ ส่วนสวกียรสของอักษุภรรยา เป็นตัวแทนของความรักที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมะ ซึ่งแสดงออกผ่านการปฏิบัติหน้าที่และความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับในสังคม แม้จะอยู่ในกรอบแต่ก็แสดงถึงความรักและความทุ่มเทในอีกรูปแบบหนึ่ง

ด้านภักติที่แตกต่างตามบริบท การจำแนกรูปแบบภักติระหว่าง รากานุกาภักติ ของโคปี และไวธีกาภักติ ของอักษุภรรยา ช่วยให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติที่หลากหลาย รากานุกาภักติเน้นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง และความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะรับใช้พระเจ้าโดยไม่ยึดติดกฎเกณฑ์ใด ๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรักที่ทำนายบรรทัดฐานทางสังคม ในทางกลับกัน ไวธีกาภักติคือการปฏิบัติภักติโดยยึดตามกฎเกณฑ์และคำสั่งทางศาสนา ซึ่งมักพบในผู้ศรัทธาทั่วไปที่ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของสังคม การที่ทั้งสองรูปแบบนี้ได้รับการยกย่อง แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและกว้างขวางของลัทธิภักติที่สามารถรองรับความหลากหลายของธรรมชาติมนุษย์และความสัมพันธ์กับพระเจ้า

ด้านนัยยะทางปรัชญาและจิตวิญญาณ การที่โคปีเป็นตัวแทนของความรักที่เสียสละและไม่ต้องการสิ่งตอบแทน หรือจุดสูงสุดของมรรยสนั้น มีความสำคัญทางปรัชญาอย่างยิ่ง เพราะสะท้อนแนวคิดที่ว่า การบรรลุโมกษะสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านการมอบหัวใจและจิตวิญญาณทั้งหมดให้แก่พระเจ้าโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน การละลายอัตตาและการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าผ่านราสตีจึงเป็นสภาวะสูงสุดของจิตวิญญาณ ขณะที่อักษุภรรยาเป็นตัวแทนของการบูรณาการภักติเข้ากับชีวิตทางโลกและหน้าที่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตตามธรรมะควบคู่ไปกับการมีความรักที่มั่นคงต่อพระเจ้านั้นเป็นหนทางที่นำไปสู่ความสุขและความรุ่งเรืองเช่นกัน

2. ความเหมือนที่สำคัญ

แม้จะมีความแตกต่างที่ชัดเจนในรูปแบบความสัมพันธ์และพื้นฐานทางสังคมระหว่างโคปีแห่งวณทาวนะกับอักษุภรรยาแห่งทวารกา แต่ทั้งสองกลุ่มนี้ก็มีจุดร่วมที่สำคัญและลึกซึ้งในแง่ของความศรัทธาต่อพระภิกษุ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและมิติที่ซับซ้อนของลัทธิภักติ ดังนี้

2.1 ความรักความภักดีคือแก่นแท้

ไม่ว่าจะเป็นความรักที่ทำนายขนบธรรมเนียมของโคปี หรือความรักที่มั่นคงภายในกรอบสมรสของอักษุภรรยา ความรักความภักดีต่อพระภิกษุ คือแรงจูงใจหลักและแก่นแท้ของความสัมพันธ์ของทั้งสองกลุ่ม ความทุ่มเทอย่างสุดหัวใจนี้เป็นรากฐานสำคัญที่เชื่อมโยงพวกนางเข้ากับพระองค์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความบริสุทธิ์ของจิตใจและความจงรักภักดีนั้นสำคัญกว่ารูปแบบภายนอกของการแสดงออก

2.2 สถานะอันเป็นทิพย์และพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์

ทั้งโคปีและอักษุภรรยาต่างก็ถือเป็นปางปรากฏหรือส่วนขยายของพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญอย่างยิ่ง โคปีมักเชื่อมโยงกับพระนางราธาและพลังงานศักดิ์ ซึ่งเป็นพลังงานภายในของพระภิกษุที่แสดงออกถึงความรักอัน

บริสุทธและแรงกล้า ในขณะที่อักษรรายามักถูกมองว่าเป็นอวตารของพระแม่ลักษมี ซึ่งเป็นเทวีแห่งโชคลาภ ความรุ่งเรือง และการสนับสนุนธรรมะ การที่ทั้งสองกลุ่มเป็นตัวแทนของพลังงานฝ่ายหญิงอันศักดิ์สิทธิ์นี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสตรีในการเป็นสื่อกลางแห่งความรักและการเชื่อมโยงกับพระเจ้า

2.3 บทบาทในการทำให้ “ลีลา” เกิดขึ้นและสมบูรณ์

ทั้งสองกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการทำให้ลีลาต่าง ๆ ของพระกฤษณะบังเกิดขึ้นและสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นราสลีลาอันลึกซึ้งกับโคปีที่แสดงถึงความรักอันบริสุทธิ์และการละลายอัตตา หรือเรื่องราวชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ของพระกฤษณะกับอักษรรายาในฐานะกษัตริย์แห่งทวารกา แต่ละกลุ่มมีส่วนทำให้ลีลาของพระองค์สมบูรณ์แบบ และเผยแพร่คุณธรรมอันหลากหลายของพระองค์สู่โลก การมีอยู่ของโคปีและอักษรรายาทำให้เรื่องราวของพระกฤษณะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และช่วยให้ผู้ศรัทธาเข้าใจถึงมิติที่แตกต่างกันของความสัมพันธ์กับพระเจ้าซึ่งล้วนนำไปสู่การบรรลุโมกษะในท้ายที่สุด

ดังนั้น ภาควตุปฺราณะจึงไม่ได้นำเสนอเพียงรูปแบบเดียวของความสัมพันธ์กับพระเจ้า แต่กลับนำเสนอหลากหลายมิติของความรักและความภักดีที่ตอบสนองต่อความต้องการและบุคลิกภาพที่แตกต่างกันของผู้ศรัทธา เป็นการเน้นย้ำว่าลัทธิภักติเป็นวิถีปฏิบัติที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น ซึ่งยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศรัทธานับล้านในการแสวงหาความจริงสูงสุดในปัจจุบัน

สรุป

ภาควตุปฺราณะ นำเสนอภาพความรักและความภักดีต่อพระกฤษณะในสองมิติที่แตกต่างกัน ได้แก่ นางโคปีและอักษรรายา ความรักของนางโคปีมีลักษณะรุนแรง ไร้กรอบกฎเกณฑ์ และไม่ได้เกิดจากหน้าที่ หากแต่ขับเคลื่อนด้วยแรงปรารถนาภายในที่จะทำให้พระกฤษณะทรงพอพระทัย ขณะที่อักษรรายาสะท้อนความรักที่มั่นคงและยั่งยืน ภายใต้ขนบธรรมเนียมและความรับผิดชอบในฐานะภรรยา แม้จะไม่เร่าร้อนเช่นโคปี แต่ก็มีคุณสมบัติในมิติของความผาสุกกลมกลืนระหว่างความรักและหน้าที่ ความแตกต่างนี้ปรากฏชัดผ่านฉากท้องเรื่องและลีลา วฤณทาวนะเป็นพื้นที่ของความเป็นธรรมชาติ ความใกล้ชิด และการแสดงออกทางอารมณ์อย่างเสรี เช่น ราสลีลา ขณะที่ทวารกานั้นบรรยายกาศราชสำนัก พิธีกรรม และกิจการทางการเมืองการปกครอง เช่น การอภิเษกสมรสหรือการปราบอสูร การเคลื่อนจากวัยเยาว์ในวฤณทาวนะสู่สถานะกษัตริย์จากเรื่องราวในทวารกา จึงไม่ใช่เพียงการลำดับชีวประวัติ หากเป็นกลวิธีทางวรรณกรรมเพื่อแสดงบุคลิกภาพอันสมบูรณ์ของพระกฤษณะ ทั้งในฐานะคนรักที่ใกล้ชิด ไร้ขอบเขต และกษัตริย์ผู้ทรงธรรม แม้ความสัมพันธ์ของนางโคปีและพระอักษรรายาจะมีความแตกต่างโดยเนื้อหาและบริบท แต่ทั้งสองต่างมีแก่นร่วมคือความรักและความภักดีต่อพระกฤษณะ อีกทั้งยังได้รับการอธิบายว่าเป็นปางหรือการขยายของพลังศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายหญิง ได้แก่ พระแม่ลักษมีและพระนางราธา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการทำให้ลีลาของพระกฤษณะบังเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ และสะท้อนแนวคิดของคัมภีร์ที่ว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบที่หลากหลายสามารถเป็นหนทางสู่พระผู้เป็นเจ้าได้อย่างเท่าเทียม

เอกสารอ้างอิง

- จิราพร โชติเชิยระวงศ์. (2547). **คัมภีร์ภาควตปุราณะ**. วรณวิทัศน์. 4, 174-207.
- แสง มนวิฑูร. (2541). **นาฏยศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- Bennett, J. (2016). **Bhakti Yoga: Understanding Bhakti Through Rasa Sentiment**. Master's thesis (Yoga Studies). Loyola Marymount University.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A. C. (2012). **Śrīmad Bhāgavatam tenth Canto**. Online: The Bhaktivedanta Book Trust.
- Britannica. (2015). **bhakti**. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/topic/bhakti>. [2024, September 18]
- Bryant, E. F. (2017). **Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana**. New York: North Point Press.
- Gosvāmī, R., and Ujjvala-nīlamanī. (2024). **Chapter 3**. [Online]. Available: <https://archive.org/details/ujjvalanilamanibysrirupagoswami>. [2024, October 23]
- Haberman, D. (1988). **Acting as a Way of Salvation: A Study of Rāgānugā Bhakti Sādhana**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Schweig, G. M. (2005). **DANCE OF DIVINE LOVE The Rāsālīlā of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced**. USA: Princeton University Press.
- Tagare, G. V. (Trans.). (1976). **The Bhāgavata Purāṇa: Ancient Indian Tradition & Mythology Series Vol.7-11**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Winternitz, M. (1933). **A history of Indian literature**. India: University of Calcutta.